

JAMIYAT VA TARIX FALSAFASI

Xo‘jamberdiev Tursunpo‘lat Egamberdievich

Toshkent amaliy fanlar universiteti tarix fanlari kafedrasida tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya: Tarix falsafasi jamiyatlar va tsivilizatsiyalarni shakllantiradigan asosiy tamoyillarni chuqurroq o‘rganadi, insoniyat taraqqiyoti yoki regressiyasiga olib keladigan motivlar va mafkuralarni ochishga intiladi. Ushbu maqolada jamiyat va tarix falsafasi o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganish, ularning bir-biriga qanday ta’sir qilishini va shakllantirishini o‘rganishga qaratilgan. Tarixiy talqinning falsafiy asoslarini chuqurroq o‘rganish orqali biz jamiyatlar qanday sharoitda rivojlanganligi va ular qanday rivojlanishda davom etayotgani haqida kengroq tushunchaga ega bo‘lishimiz mumkin. Oxir oqibat, bu kashfiyot bizga tarixning insoniyat jamiyatiga ta’sirini tanqidiy tahlil qilish va uning kelajakka ta’siri haqida fikr yuritish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: jamiyat, falsafa, tarix, sivilizatsiya, mafkura, insoniyat taraqqiyoti va rivojlanishi,

Аннотация: Философия истории исследует основные принципы, формирующие общества и цивилизации, и стремится раскрыть мотивы и идеологии, которые ведут к человеческому прогрессу или регрессу. Целью данной статьи является изучение сложных взаимоотношений общества и философии истории, того, как они влияют и формируют друг друга. Углубляясь в философские основы исторической интерпретации, мы можем получить более широкое понимание условий, в которых развивались общества и как они продолжают развиваться. В конечном итоге это открытие позволяет нам критически проанализировать влияние истории на человеческое общество и задуматься о ее последствиях для будущего.

Ключевые слова: общество, философия, история, цивилизация, идеология, прогресс и развитие человечества,

Abstract: The philosophy of history explores the basic principles that shape societies and civilizations, and seeks to uncover the motives and ideologies that lead to human progress or regression. This article aims to study the complex relationship between society and the philosophy of history, how they influence and shape each other. By delving deeper into the philosophical underpinnings of historical interpretation, we can gain a broader understanding of the conditions under which societies developed and how they continue to develop. Ultimately, this discovery

allows us to critically analyze the impact of history on human society and reflect on its implications for the future.

Key words: society, philosophy, history, civilization, ideology, human progress and development,

Kirish: Jamiyat va tarix falsafasi o'rtasidagi munosabatni tushunish uchun avvalo jamiyat nima ekanligini aniqlash zarur. Jamiyat deganda ma'lum bir geografik yoki ijtimoiy makonda bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'lgan umumiy qadriyatlar, me'yorlar va e'tiqodlarga ega bo'lgan shaxslar guruhi tushuniladi. Aynan jamiyat orqali shaxslar munosabatlarni shakllantiradilar, institutlarni yaratadilar va ijtimoiy tartibni saqlaydilar. Tarix falsafasi esa tarixning mohiyati va maqsadini o'rganadi. Jamiyat va tarix falsafasini o'rganish kollej o'quvchilari uchun katta ahamiyatga ega, chunki bu ularga inson taraqqiyoti, madaniyati va tafakkurini chuqur anglash imkonini beradi. Jamiyatni o'rganib, talabalar shaxslar va jamoalarni shakllantiradigan murakkab tuzilmalar, institutlar va o'zaro munosabatlar haqida tushunchaga ega bo'ladilar. Bu bilim ularga ijtimoiy dinamika va muammolarning nozik tomonlarini o'rganishga imkon beradi, empatiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Bundan tashqari, tarix falsafasini o'rganish talabalarga vaqt davomida tsivilizatsiyalarni shakllantirgan asosiy kuchlar va naqshlarni tushunishga imkon beradi. O'tmishni tushunish o'quvchilarga bugungi kuni kontekstualashtirishga yordam beradi, ularga jamiyat tendentsiyalarini yaxshiroq aniqlash va ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Asosiy qism: Jamiyat va tarix o'rtasidagi munosabatlarni tushunish uchun jamiyat qanday shakllanayotganini va tarixiy voqealar ta'sirida shakllanayotganini o'rganish kerak. Jamiyatni tarixning ham mahsuli, ham ishlab chiqaruvchisi sifatida ko'rish mumkin. Voqealarning rivojlanishi bilan jamiyatlar reaksiyaga kirishadi va moslashadi, bu jarayondagi tarix traektoriyasiga ta'sir qiladi. Bu o'zaro munosabatlar ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy tuzilmalarning vaqt o'tishi bilan rivojlanishi va o'zgarishida yaqqol namoyon bo'ladi. Jamiyatlar boshqaruv tizimlarini yaratadilar, madaniy me'yorlarni o'rnatadilar va iqtisodiy asoslarni rivojlantiradilar, bularning barchasi tarixiy voqealarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Aksincha, urushlar, inqiloblar va ilm-fan yutuqlari kabi tarixiy voqealar jamiyatga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki ular hokimiyat dinamikasini qayta shakllantiradi va ijtimoiy normalarni qayta belgilaydi. Ana shu murakkab o'zaro ta'sir orqali jamiyat va tarix o'rtasidagi munosabatlarni tushunish mumkin,

jamiyat tarixiy traektoriyalarni shakllantirishda o‘ynaydigan ajralmas rolni va tarixiy voqealarning jamiyat taraqqiyotiga ta’sirini e’tirof etish mumkin.

Falsafa tarixni tushunishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, chunki u o‘tmishni sharhlash va tahlil qilish uchun asos yaratadi. U shunchaki faktik hisoblardan tashqariga chiqadigan istiqbolni taklif etadi va tarixiy voqealarni shakllantirgan asosiy tamoyillar va g‘oyalarni chuqurroq o‘rganishga undaydi. Tarixchilar sabab, teleologiya, dialektika kabi falsafiy tushunchalarni qo‘llash orqali insoniyatning tarix davomidagi harakatlarining nozik va murakkab tomonlarini ochib berishlari mumkin. Bundan tashqari, falsafa tarixiy voqealarga ta’sir qilgan asosiy madaniy, ijtimoiy va siyosiy kuchlarni o‘rganib, ularni kontekstualashtirishga yordam beradi. Bu tarixchilarga o‘tmishning turli talqinlarini tanqidiy tekshirish va ularning asosligini baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, falsafiy izlanish tarixiy voqealarning ahamiyati va dolzarbligini kengroq tushunishga imkon beradi, zamonaviy vaziyatlarda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan naqshlar, tendentsiyalar va saboqlarni aniqlashga yordam beradi. Oxir oqibat, falsafa va tarixning integratsiyasi insoniyat tajribasi haqidagi tushunchamizni kuchaytiradi va jamiyatning tabiati va uning vaqt o‘tishi bilan rivojlanishi haqida qimmatli tushunchalarni beradi. Umumiy qilib aytadigan bo‘lsak, falsafa borliq, bilim, qadriyatlar, aql va voqelikning asosiy mohiyatini tushunishga intiladigan fandır. U ma’lum bir e’tiqod yoki ta’limotlar to‘plami bilan cheklanib qolmaydi, balki keng ko‘lamli nazariya va istiqbollarni o‘z ichiga oladi. Falsafa mavhum tushunchalarni o‘rganish, dalillar va mantiqiy mulohazalarni tahlil qilish, axloqiy dilemmalarni tekshirish kabi bir qancha maqsadlarga xizmat qiladi. Bizning taxminlarimizni tanqidiy tahlil qilish va shubha ostiga qo‘yish orqali falsafa dunyo va undagi o‘rnimizni tushunishimizni chuqurlashtirishga qaratilgan. Bu bizni chuqurroq o‘ylashga, an’anaviy donolikka qarshi turishga va muqobil qarashlarni ko‘rib chiqishga undaydi. Shunday qilib, falsafa bizga mazmunli va samarali munozaralar olib borishga, tanqidiy fikrlash qobiliyatimizni rivojlantirishga, o‘zimizni va atrofimizdagi dunyoni yanada kengroq va chuqurroq tushunishni rivojlantirishga imkon beradi.

Munozara: Qolaversa, tarix falsafasida turli tafakkur maktablari paydo bo‘lib, ularning har biri tarixiy tadqiqotning mohiyati va maqsadi haqida o‘ziga xos nuqtai nazarni taqdim etadi. Masalan, idealistik maktab tarixga ilohiy iroda yoki ruhning vaqt o‘tishi bilan paydo bo‘ladigan namoyon bo‘lishi sifatida qaraydi. Bu qarash tarafdorlari, masalan, nemis faylasufi Georg Vilgelm Fridrix Xegel, tarix

tarixiy voqealarni o'rganish orqali anglash mumkin bo'lgan o'ziga xos mantiqqa asoslanganligini aytib o'tgan. Bundan farqli ravishda, materialistik maktab tarixiy jarayonlarni shakllantirishda moddiy sharoitlarning, xususan, iqtisodiy omillarning rolini ta'kidlaydilar. Karl Marks asarlaridan ta'sirlangan materialistlar tarix birinchi navbatda sinfiy kurash va boylik ishlab chiqarish va taqsimlash bilan bog'liq, deb ta'kidlaydilar. Bundan tashqari, Pragmatik maktab hozirgi muammolarni hal qilish va kelajakdagi natijalarni shakllantirish maqsadida tarixiy tahlilga e'tibor qaratib, amaliyroq yondashuvni qo'llaydi. Ushbu turli xil tafakkur maktablari tarix falsafasidagi nuqtai nazarlarning boy xilma-xilligini namoyish etib, ushbu intellektual fanning murakkabligi va ko'p qirraliligini ta'kidlaydi. Umuman olganda, tarix falsafasida bir nechta turli tafakkur maktablari mavjud. Ana shunday maktablardan biri teleologik yondashuv bo'lib, u tarixning ma'lum bir maqsad yoki maqsad sari oldindan belgilangan yo'ldan borishini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar ko'pincha diniy yoki metafizik e'tiqodlarga tayanadi va tarixdagi voqealar buyuk reja yoki ilohiy in'omning bir qismi ekanligini ta'kidlaydi. Boshqa tomondan, tsiklik yoki takroriy yondashuv ham mavjud bo'lib, u tarixning bashorat qilinadigan naqshlarda takrorlanishini ko'rsatadi.

Idealizm - dunyoni shakllantirishda g'oyalar va ongning muhimligini ta'kidlaydigan falsafiy nuqtai nazar. U voqelik ob'ektiv va inson tafakkuridan mustaqil emas, balki inson ongining mahsuli ekanligini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar hukmron materialistik qarashga qarshi chiqadi. asosiy rolni moddiy sharoit va iqtisodiy omillarga bog'laydi. Idealizmga ko'ra, shaxs va guruhlarning g'oyalari, e'tiqodlari, qadriyatlar va mafkuralari jamiyat taraqqiyoti va tarixiy o'zgarishlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Idealizm, shuningdek, inson ongi dunyoni yaratish va o'zgartirish qudratiga ega ekanligini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazar turli sohalar, jumladan, siyosat, din va san'atda ta'sir ko'rsatdi. Biroq, idealizm empirik dalillarning etishmasligi va moddiy haqiqatlarni e'tiborsiz qoldirish potentsiali uchun tanqidga duch keldi. Kamchiliklariga qaramay, idealizm ong va dunyo o'rtasidagi munosabatlarga oid kengroq falsafiy munozaralarning muhim tarkibiy qismi bo'lib qolmoqda.

Materializm falsafiy e'tiqod bo'lib, jismoniy dunyo yagona voqelikdir va hamma narsani moddiy sabablar va jarayonlar orqali tushuntirish mumkin. Uning ta'kidlashicha, ong va ong miyaning funksiyalari va shuning uchun jismoniy hodisalarga kamaytirilishi mumkin. Materializm an'anaviy diniy va ma'naviy

e'tiqodlarga qarshi chiqdi, voqelikni empirik va ilmiy tushunish uchun bahslashdi. Materializmning yuksalishini ma'rifat davridagi fan va texnika taraqqiyoti bilan bog'lash mumkin, bunda kuzatish, tajriba va mantiqiy fikr yuritishga urg'u berilgan. Ushbu paradigma o'zgarishi jamiyat va tarix falsafasi uchun chuqur ta'sir ko'rsatdi. Materializm diniy institutlarning obro'siga va hodisalarning g'ayritabiiy tushuntirishlariga qarshi chiqqan dunyoviy va ilmiy dunyoqarashning rivojlanishiga asos bo'ldi. Bu tarixni o'rganishga ham ta'sir ko'rsatdi, chunki tarixchilar diniy yoki ilohiy aralashuvlar emas, balki tarixiy o'zgarishlarning asosiy belgilovchi omillari sifatida moddiy sharoitlar, iqtisodiy omillar va ijtimoiy tuzilmalarga e'tibor bera boshladilar.

Postmodernizm 20-asrda paydo bo'lgan falsafiy va madaniy oqim bo'lib, modernizm tamoyillariga va uning taraqqiyot, ratsionallik va ob'ektiv haqiqatga urg'u berishga qarshi chiqqan. Postmodernistlarning ta'kidlashicha, universal haqiqat yoki ob'ektiv haqiqat yo'q, aksincha, individual tajribalar va madaniy kontekstlarda shakllangan bir nechta sub'ektiv haqiqatlar mavjud. Ular katta rivoyatlar va metanarrativlarni rad etib, bu rivoyatlar kuch tuzilmalarini mustahkamlaydi va shaxsiy erkinlikni cheklaydi, deb da'vo qiladi. Postmodernizm ham birlashgan o'zlik tushunchasini tanqid qilib, o'ziga xoslikning parchalangan va kontingent xususiyatiga urg'u beradi. Adabiyot, san'at va me'morchilikda postmodernizm o'ynoqilik, istehzo va pastish bilan ajralib turadi, u turli uslublar va madaniy murojaatlarga asoslanadi. Tanqidchilarning fikricha, postmodernizm axloqiy va axloqiy asoslarga putur yetkazuvchi relyativizm va nigilizmga olib kelishi mumkin. Shunga qaramay, postmodernizmning ta'sirini turli xil ilmiy fanlar va madaniy amaliyotlarda ko'rish mumkin, bu an'anaviy fikrlash usullarini shubha ostiga qo'yadi va marginal ovozlarga joy yaratadi. Jamiyat va tarix falsafasini o'rganish shaxslar, jamoalar va umuman dunyo uchun juda katta ahamiyatga ega. Hayotimizni shakllantiradigan ijtimoiy tuzilmalar, institutlar va mafkuralarni o'rganib, insonning xulq-atvori va jamiyat taraqqiyotiga ta'sir etuvchi omillarni chuqurroq tushunamiz. Bu bilim bizga turli jamiyatlar duch keladigan murakkablik va muammolarni tushunishga imkon beradi, bag'rikenglik, hamdardlik va turli madaniyatlarga hurmatni rivojlantiradi. Bundan tashqari, tarix falsafasi bizga o'tmishni tanqidiy tahlil qilish, qonuniyat va tendentsiyalarni aniqlash, bugungi va kelajak uchun qimmatli saboqlar olish imkonini beradi. Jamiyatni va tarix falsafasini o'rganish orqali biz zamonaviy dunyoning murakkabliklarida harakat qilish, ongli

qarorlar qabul qilish va jamiyatni yaxshilashga mazmunli hissa qo‘shish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarga ega bo‘lamiz. Shunday qilib, bu fanlar nafaqat intellektual rag‘batlantiruvchi, balki adolatli va adolatli kelajakni yaratish uchun ham muhimdir.

Xulosa: Xulosa qilib aytish mumkinki, falsafa fani tarixiy voqealarni izohlashda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Falsafa o‘z vositalari va usullari orqali tarix davomida inson harakatlari va jamiyatlarining murakkabliklarini tahlil qilish va tushunish uchun asos yaratadi. Bu bizga shaxslar va jamoalarni harakatga keltiruvchi asosiy e‘tiqodlar, qadriyatlar va motivlarni ochishga yordam beradi, tarixiy voqealarning chuqurroq sabablari va oqibatlarini yoritadi. Falsafa, shuningdek, tanqidiy fikrlash va mulohaza yuritishni rag‘batlantiradi, tarixchilarga o‘rnatilgan rivoyatlarga shubha qilish va muqobil istiqbollarni o‘rganish imkonini beradi. Bundan tashqari, falsafiy tahlil tarixchilarga bizning bilimlarimiz chegaralarini va o‘tmish haqidagi talqinlarimizni shakllantiradigan noto‘g‘ri qarashlarni tan olishga yordam beradi. Falsafiy tushunchalar va tamoyillar bilan shug‘ullanish orqali tarixchilar tarixning murakkabliklarini chuqurroq anglab, tarixiy voqealarning yanada nozik va keng qamrovli talqinlarini yaratish imkonini beradi. Oxir oqibat, falsafa va tarix o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik insoniyat tajribasi haqidagi tushunchamizni boyitadi, o‘tmish haqida qimmatli tushunchalar beradi va hozirgi va kelajakdagi harakatlarimizga rahbarlik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stuart Sim. 'The Routledge Companion to Postmodernism.' Routledge, 5/23/2012
2. Joshua R. Farris. 'Idealism and Christian Theology.' Idealism and Christianity, Bloomsbury Publishing USA, 8/24/2017
3. B. Hallen. 'A Short History of African Philosophy.' Indiana University Press, 1/1/2009
4. Leo Rauch. 'Introduction to The Philosophy of History.' With Selections from The Philosophy of Right, G. W. F. Hegel, Hackett Publishing, 1/1/1988
5. M.C. Lemon. 'Philosophy of History.' A Guide for Students, Routledge, 8/29/2003
6. J. William Schopf. 'Major Events in the History of Life.' Jones & Bartlett Learning, 1/1/1992
7. Peter N. Stearns. 'Why Study History?.' Marcus Collins, Do Sustainability, 5/27/2020 - History of Education Society. 'History, Sociology and Education.' Routledge, 12/19/2013
8. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. 'The Philosophy of History.' P.F. Collier, 1/1/1902

